

Sivistyssanat nykysuomeksi

Nykysuomen sivistyssanakirja. Vierasperäiset sanat. Toim. Nykysuomen lait. SKS, WSOY, Porvoo—Helsinki 1973. XVI + 462 s.

Ulkoasusta ja nimestä päätellen Nykysuomen sivistyssanakirja on suunniteltu kirjahyllyyn Nykysuomen sanakirjan pariin: teos on sidottu samanlaisiin kellanruskeisiin kansiin kuin Nykysuomen sanakirjan kansanpainos. Tietysti Nykysuomen laitoksen toimittaman sivistyssanakirjan osaltaan odottaa täydentävän ja tarkistavan Nykysuomen sanakirjaa, jonka ilmestymisestä sentään on kulunut jo 13—23 vuotta. Alkuaan uusin sivistyssanakirjamme on kuitenkin tarkoitettu korvaamaan v. 1945 ilmestynyttä, kauan sitten loppuunmyytyä M. Airilan Vierasperäiset sanat -ohjelueteloa. Molemmat teokset ovatkin erittäin perusteellisia suomen lainasanojen oikeinkirjoituksen ja -ääntämisen oppaita: alussa esitetään suositukset, sitten luetellaan niiden mukaisessa kirjoitusasussa vierasperäiset sanat. Nykysuomen sivistyssanakirjan toimitus on onneksi ottanut näiden lisäksi tehtäväkseen myös sanojen merkityksen selittämisen ja samalla suomalaisten vastineiden esittämisen.

Vierasperäisten sanojen asua koskevat suositukset ovat Nykysuomen laitoksen kielilautakunnan muotoilemat. Kielitöimistö on julkaisut ne aiemminkin, 1968

tiedotuslehtensä Kielikellon 1. numerossa, 3:n osalta 1969 2. numerossa, melkein sellaisinaan. Ohjeet koskevat äänteiden laadun ja keston merkitsemistä sekä sanatyypin muodostusta. Tervetullut lisä sivistyssanojen käyttäjille olisi varmaan ollut pieni, yhdelle sivulle mahtuva taitutusoppi, joka olisi sisältänyt säännöt vierasperäisten sanojen astevaihtelun merkitsemisestä (*pop* : *popia*; Kielikello 1) ja suffiksaalista vokaalisoinnusta eli päätteiden liittämisestä sekavokaalisiin vartaloihin (*analyysia* — *analyysiä*; Virittäjä 1/1973) sekä ohjeet päätteiden liittämisestä vierasperäisiin erisnimiin ja muihin sitaattilainoihin (*Cathyn, babyn, Cannesissa, chiciä, Bordeaux'ta, show'n*; Kielikello 1).

Kirjoitus- ja ääntöosan sekä kotiutumisasteen mukaan vierasperäiset sanat jaetaan yleis-, erikois- ja sitaattilainoihin. Kieleemme äänneasultaan täysin mukautuneet vanhat lainasanat, yleislainat, osataan kirjoittaa säännöittäkin; muodoltaan ne saattavat poiketa uudemmissa lainasاناتyypeistä: *evankelinen, kaneli, samppanja* (vrt. erikoislainoihin *paneeli, kampanja*). Näitä tuttuja sanoja on haku-sanoiksi saattanut päästä hieman liikaa-kin, esim. *historia, pulveri, tentti*, ehkä samakantaisten erikoislainojen perusteella (*historiografi, pulverisaattori, tentaattori*).

Erikois- ja sitaattilainat voivat molemmat sisältää vieraita ääniteitä ja samoin kirjaimia, mutta niiden kirjoitus- ja ääntämissäännöt ovat erilaiset: erikoislainat äännetään ja kirjoitetaan kotoisempien suomen sanojen mukaisesti niin, että eri

äänteet merkitään eri kirjaimin, yksi kirjain vastaa yhtä lyhyttä äännettä, kaksi samaa kirjainta vastaavaa pitkää äännettä (*stroofi, esteettinen, lyriikka*), sitaattilainat taas lainanantajakielen mukaisesti — ne ovat suoranaisia sitaatteja vieraasta kielestä (*soft ice, moderato*). Erikoislainoihin on horjuvissa tai kirjoittajille vaikeiksi arvioituissa tapauksissa merkitty tavuraja: ab|oraalinen, hiero|glyfi, at|tribuutti, rekon|st|ruoida, abs|t|rakti. Sitaattilainat on luettelossa erotettu muista sanoista selkeästi ja havainnollisesti kursiivilla. Niistä myös ilmoitetaan aina, mitä kieltä ne ovat ja tarpeen mukaan miten ne äännetään.

Erikoislainojen kirjoitussääntö on yksinkertainen mutta ei ole aivan poikkeukseton: samaa äännettä ei aina merkitäkään samalla äänteellä. Huomattava poikkeusryhmä ovat vieraista erisnimistä johdetut tai muodostetut sanat — niissä kanta yleensä säilytetään alkuperäisessä asussa: *newtonilainen, marxismi, caesarismi, scheeliitti, coulombi* [kul-], *watti, ohmi* [ōmi]. Sama koskee yleisnimiä, jotka alkuaan ovat erisnimiä tai joiden yhdysosa on alkuaan erisnimi: *curie* [kyri], *newton* [njūtn], *thai* [tai] 'Thaimaan pääkieli', *schillerkaulus, celsiusaste, caprinsininen, shetlandinponi*. Yhteys erisnimkeen saattaa tietysti ajan mittaan hämärtyä tai kirjoitusasu muuttenkin yksinkertaistuu ääntämystä vastaavaksi: *luterilainen, lestadiolainen, kalvinismi hertsi* (← Hertz). Siirtymävaihetta edustavat esim. hakusanat *chauvinismi* ~ *šovinismi* ja *campechepuu* ~ *kampetšepuu*. Kielitoimiston kanta yksikköjen nimityksiin on tämän teoksen ilmestymisen jälkeen ehtinyt ainakin osin muuttua: Viiritäjän viime numerossa maisteri Esko Koivusalo ehdotti seuraavanlaisia muutoksia äskettäin ilmestyneeseen SI-oppaaseen, Suomen Standardisoimisliiton ja Vakaustoimiston julkaisemaan kansainvälisiä mittayksiköitä esittelevään kirjaseen: *coulombi* > *kulombi*, *watti* > *vatti*, *ohmi* > *oomi*.

Toinen huomattava poikkeus erikoislainojen normaalista kirjoitustavasta on

š-äänteen merkitseminen. Tämä äänne on lupa merkitä kahdella kirjaimella, *sh*:lla. Myönnytyksen syyt ovat käytännölliset: kaikki kirjapainot eivät ole hankkineet š-kirjasimia, eikä š:ää ole kirjoituskoneissa. (Vastaavasti soinnillinen suhuässä voidaan merkitä paitsi š:lla myös zh:lla; se esiintyy vain yhtymässä *dž: maharadža*.) Harvinaisena ääntenä š monissa sanoissa ja sanatyypeissä tosin on mukautumassa oman ässäme ääntämykseen ja kirjoitukseen: kollaasi, reportaasi (< ransk. *-ge*); fetissi, tussi (< ransk. *-che*); asendentti(nen), fasismi (< ital. *-sc-*); saali, sampoo, sekki (~ šekki), sifonki, sortsit (~ shortsit); attasea, kli-see, hasis; tsasouna, tsinusi (~ kinuski). Johdannon mukaan pelkän s:n laajempaa käyttöä on pidettävä hyväksyttävänä, vaikka š toistaiseksi on säilytetty monissa hakusanoissa, esim. *šaahi, šamaani, šokki; geiša, kašmir; tšekki, tšuudi*.

Sanaluettelossa suhuässä merkinä on yleensä š, harvoin sh, joskus erikoislainojen kirjoitussäännön vastaisesti lainanantajakielen kirjainyhdistelmä (sitaattilainojen kirjoitustapa): *fascismi* [faši-] (s:llisen *fasismin* jäljessä), *charm* [š-]. Ovatkohan tällaiset poikkeukset välttämättömiä? Kirjoitustapa on tosin kansainvälinen ja suommessakin yleinen, mutta esim. Airilan luettelo, Uusi sivistyssanakirja, Otavan iso tietosanakirja ja Tiedon värikäs maailma mainitsevat kuulokuvaan perustuvan yleissääntömmekäisen š:llisen asun näistäkin sanoista: *fašismi, šarmi*. Lainanantajakielen kirjoitustavan noudattaminen saattaa heikentää sanojen luettavuutta ja joskus johtaa alkuperäisen ääntämistavan muuttumiseen. Tavallinen suomalainenhan lukee sanat niin kuin ne kirjoitetaan. Erikoislaina *journalismi* onkin mahdollista lukea joko *šur*-alkuisesti tai kirjoitusasun mukaisesti. Hakusanaa *šurnalismi* ei ole.

Muut äänteet yleensä kirjoitetaan »eri äänteet eri kirjaimin» -periaattemme mukaisesti: sitaattilainaa *thorax* vastaa erikoislaina *tooraksi*; vierasmallisesta kirjoitustavasta ohjailtaan oikeaan: *zygo* † →

tsygo-, *citrushedelmä* † → *sitrushedelmä*, *cerebraalinen* † → *serebraalinen*, *chabasiitti* † → *kabasiitti*, *yoga* † → *jooga*. Joskus kuitenkin on säännönvastaiselle kirjoitus-tavalle annettu periksi: kansainvälinen visuaalinen hahmo on voittanut suoma-lais-loogisen auditiivisen hahmon. Erityi-siä syitäkin tähän saattaa olla: *Ces* ja *cis*-sävelet liittyvät nimenomaan *c*-säveleen. *Centumkieli* [k-] (erikoislainaksi merkitty, ei kurs.) = *kentum-kieli*. Visuaalisen ho-monymian välttämiseksi on varmaan kir-joitettava *mezzosopraano*. *z* esiintyy myös mm. *zoo*-prefiksissä (*zoologia*, *geozoologia*), *x* taas esim. *ex*-etuliitteessä ('entinen'); *x*-alkuisia sanoja ei ole (*kserokopio*).

Äänneiden pituutta koskevat suosituk-set pohjautuvat pääasiassa ruotsin kielen, osaksi myös perimmäisten lainanantaja-kielten, latinan ja kreikan, ääntämykseen. Airilan ohjekirjan vaikutuksesta kirjoitus ja ääntämys näissä tapauksissa ovat ilahduttavalla tavalla ruvenneet vakiintu-maan, vaikka myös sääntöjen vastaisia asuja yhä näkee ja kuulee: *harmonisen* ohella »harmoninen», *kartografisen* ohella »kartograafinen». Kieltämättä säännöis-tä aiheutuukin epäloogisuuksilta näyttä-viä eroja: toisaalta sanotaan yhtäläisesti *morfi* — *allomorfi*, *seemi* — *alloseemi*, mutta poikkeussäännön mukaan *fooni* — *allofoni* (ei: *allofooni*); samoin *faagi* = *bakterio-fagi*. — Ensi tavun vokaalinpituuksia kor-jaillaan hakusanastossa ruotsin ääntä-mystä vastaaviksi: *lila* † → *liila* (vrt. *roosa*), *lama* † → *laama*; *meedia* fon. † → *media*. Nykysuomen sanakirja edustaa näissä tapauksissa hylättävää kantaa.

Yhtä säännönmukaista kuin äänneiden pituuden merkintä ei ole sanatyyppien suositus. Sanatyyppin valinnassa otetaan huomioon neljä eri perustetta: 1. selkeys, 2. lyhyys, 3. johdostyyppin suomalaisuus, 4. (oma tai lainanantajakielen) nykykäyt-äntö. Näistä neljästä on lyhyys jo ajat sitten ratkaissut ongelman *maagillinen* vai *maaginen*, selkeys ja käytäntö taas ovat päässeet voitolle *sosiaalinen* vai *sosiaali-kiestelyssä*: pitempää, *nen*-loppuista asua sopii käyttää aina, lyhempiä muotoa

vain, jos muissa uusissa kielissä on käy-tössä lyhyt muoto (ruots. *social* — sm. *sosiaali*) ja jos sanaa ei voi katsoa suomessa käytetystä substantiivista johde-tuksi (*symboli* — *symbolinen*, *skitsotyymi* — *skitsotyyminen*). Lyhyys ei siis voita sel-keyttä ja käytäntöä tässäkin myönny-tyksessä: ruotsin kielen käytännöstä ei poiketa lyhempään suuntaan (ei *spesifi*, koska ruotsissa *spesifisk*), eikä substantii-vin ja adjektiivin häiritsevää samanasui-suutta hyväksyttyä (ei saisi olla adjektiivia *synonyymi*, vaikka on adjektiivi *anonyymi*). Hakusanoina on pitemmät asut, paitsi milloin lyhempi (säännönvastainenkin) on yleisessä käytössä: *aktiivinen*, *sekundaa-rinen*, *sekundäärinen*, *pernisioosinen*, *pernisiöosi*, *virtuoosinen* (-oosi-loppuisia adjektiiveja ei suositella, koska -oosi on tavallinen subs-tantiivinloppu: *virtuoosi*); *normaali*(*nen*), *universaali*(*nen*), *radikaali*(*nen*), *liberaali*(*nen*). Lyhyen -elli-adjektiivin rinnalla esiintyvä -aalinen-adjektiivi on sanaluetel-lossa joskus suositeltavampi: *aktuelli* = *aktuaalinen* (vrt. ruots. *aktuell*, engl. *actual*), mutta *spesielli* † → *spesiaalinen*, *nominelli* † → *nominaalinen*; *kulturelli*-sanan sijasta suositetaan *kulttuuri*-kannasta johdettuja adjektiiveja *kulttuurinen*, *kulttuurillinen*. Nykysuomen sanakirjan *partiellia* ei ole lain-kaan, on vain *partiaalinen*. Joskus -elli ja -aalinen -tyyppejä voi erottaa merkitys-, jopa sanaluokkaraja: *originelli* 'omituinen' — *originaalinen* 'alkuperäinen', *intellektuelli* (subst.) — *intellektuaalinen* (adj.), *spirituelli* (adj.) — *spirituaali* (subst.).

Onko sanottava *primaarinen*, *sekundaari-nen* latinan perusteella vai *primäärinen*, *sekundäärinen* ranskan mukaan? Nykysuo-men sivistyssanakirja ei anna tästä koko vartalotyyppiä koskevaa suositusta vaan noudattaa tapaus tapaukselta käytäntöä. Esipuheessa todetaan, että suurimmassa osassa näitä adjektiiveja on loppu -aarinen vallitseva, jossakin taas -äärinen hyvin ta-vallinen (*primäärinen*, *sekundäärinen*). Siitä, että Nykysuomen sivistyssanakirjassa on suhteellisesti enemmän -aarinen-adjektiive-ja kuin Nykysuomen sanakirjassa, voi pää-tellä, että takavokaalinen tyyppi on viime

aikoina vallannut alaa. Neljästä mainitusta adjektiivista ei *sekundaarista* ole Nykysuomen sanakirjassa lainkaan (Airilän luetteloon se kyllä sisältyy), Nykysuomen sivistyssanakirjassa sen sijaan luetellaan molemmat parit aakkosjärjestyksessä. Nykysuomen sanakirjasta puuttuvia mutta Nykysuomen sivistyssanakirjassa *-äärinen*-adjektiivin rinnalla mainittuja takavokaalisia variantteja ovat myös *vulgaari*, *familiääri(nen)*, *populaari*, *tertiäärinen*, *doktrinaarinen*, *visionaarinen*, *militaarinen*, *humanitaarinen*, *autoritaarinen*. Nykysuomen sanakirjan etuvokaalisia tyyppejä taas puuttuu Nykysuomen sivistyssanakirjasta: *totalitääristä* ei lainkaan mainita *totalitaarisen* synonyymina, ei myöskään substantiivisia *proletääri proletarin* parina. *-aarinen*-tyypin suositummuus johtunee sen sopivimmuudesta adjektiivikantoihin ja samakantaisiin sanaperheisiin sekä muiden adjektiivityyppien pariin. *-aarinen*- loppu luontuu tietenkin erittäin hyvin sananalkuihin, jotka eivät sisällä *ä*, *ö* -vokaaleja — ja juuri tällaisiin kantoihin Suomen kielen käänteissanakirjassa kaikki *-aarinen*, *-äärinen* -lopukset liittyvät, samoin myös *-aari*, *-ääri* -lopukset. *-aarinen/-äärinen* -adjektiivin kanssa samakantaiset sanat ovat usein vartaloltaan takavokaalisia, niinpä takavokaalinen variantti sopii sanueeseen paremmin: *populaari* — *populaarius* — *populaaristaa* — *populaatio*, *sekundaarinen* — *sekundaari*, *vulgaari* — *vulgaaristaa* — *vulgarisoida* — *vulgarismi*. Myös rinnakkaiset takavokaaliset adjektiivityypit tukevat *-aarinen*-tyyppiä: vastaavanlaista etuvokaalista synonyymia ei ole lainkaan esim. runsaslukuisilla *-aali(nen)*-adjektiiveilla, ei myöskään *-aaminen*, *-aaninen* -*aattinen*, *-aavinen* -loppuisilla adjektiiveilla (*spesiaalinen*, *dynaaminen*, *humaaninen*, *systemaattinen*, *skandaanivinen*).

-eerata-loppuisia verbejä on jo vuosisadan alusta lyhennetty ja suomennettu *-oida*-loppuisiksi: rts. *agitera* > sm. *agitoida*, *akkreditera* > *akkreditoida*. Ruotsin 3-tavuisia *-era*-verbejä ei kuitenkaan ole yleensä voinut näin muuttaa, sillä suomessa ei ole lyhyitä omapohjaisia *-oida*-

verbejä: on *haravoida*, mutta ei ole **meloida*-verbiä vaan *meloa*. Tämän vuoksi neli-tavuiset *-eerata*-verbit ovat enimmäkseen säilyneet säilyttään asiallisina toisin kuin useampitavuiset samaloppuiset verbit: *briljeerata*, *noteerata*, *siteerata*, *parkkeerata*, vrt. *reformeerata* pro *reformoida*, *raporteerata* pro *raportoida*, *tapiseerata* pro *tapetoida*, *profeteerata* pro *profetoida*; näistä *-eerata* ~ *-oida* -vastineista Nykysuomen sivistyssanakirjassa ovat mukana vain *-oida*-verbit, Nykysuomen sanakirjassa molemmat, kolme viimeksi mainittua paria jopa täysivertaisina synonyymeina. Joissakin tapauksissa 5-tavuisetkin *-eerata*-verbit ovat onnistuneet säilyttämään asiallisen sävynsä: *agiteerata* (mainittu Nykysuomen sivistyssanakirjassa *agitoida*-hakusanan rinnalla, ensimmäisenä; Nykysuomen sanakirjassa sen tyyli on ilmoitettu arkiseksi), *koketeerata* (Nykysuomen sanakirjassa mainittu »koketoida» puuttuu Nykysuomen sivistyssanakirjasta), *aplodeerata*, *sekundeerata*.

Vaikka kotoista **meloida*-tyyppiä ei olekaan, vieraskantainen kolmitavuuinen *-oida*-tyyppi on päässyt syntymään useampitavuisen mallin mukaan. Jo Nykysuomen sanakirjassa on *fluoroida*, ja Nykysuomen sivistyssanakirjaan on hyväksytty muutamia muitakin kolmitavuisia *-oida*-verbejä, joiden ensimmäinen tavu on pitkä ja toinen sivupainollinen: *fiksoida*, *frustroida*, *kastroida*, *palpoida*, *punktoida*. Näitä pidetään vastaavia *-eerata*-verbejä suositeltavampina, koskapa ne on asetettu hakusanoina aakkosjärjestyssä rikkoen *-eerata*-verbin edelle; »frustreerata»-verbiä tosin ei mainita lainkaan — ja oudolta se näyttäisikin, nuori käsite vanhanaikaisessa asussa, yhtä epäsuhtaiselta kuin vaikuttaisi »fluoreerata», jonka sijasta *fluoroida*-verbin synonyymeina on mainittu lyhempikantaiset *fluorata* ja *fluorittaa* (vrt. *maalata*, *värittää*).

Jos *-isoida*-verbin rinnalla esiintyy *-oida*-tai *-istaa*-verbi, tämä on asetettu etusijaan: *symboloida*, *symbolisoida*; *normaalistaa*, *normalisoida* (peräkkäisiä hakusanoja). Molemmat suosituksukset sisältyvät jo Airi-

lan ohjeluetteloon. *-oida*-verbit ovat osaksi ruotsalaisesta kannasta, josta *is*-loppu on poistettu, osaksi suomalaisesta erikoislainakannasta johdettuja: *neutraloida, steriloida, kollektivoida, profetoida* (vrt. *neutrali, steriili, kollektiivi, profetta*); toiseksi viimeisessä tavussa olevan pitkän vokaalinsa vuoksi nämä eivät liene todellisia kantasanoja — tai ainakin kanta eroaa niistä tässä suhteessa: *oi*-johtimen edellä ei voi esiintyä pitkää vokaalia; kantasanana geminaattaa vastaa yksinäiskonsonantti suomalaisissakin johdoksissa: *paketoidea*); *teorioida* (sanasta *teoria*; vrt. *tarinoidea* sanasta *tarina*), *moottoroida* (sanasta *moottori*; ei hakusanana vaan suosituksena: *motorisoida* † → *moottoroida*); *standardoida, symboloida, tyrannoida, monopoloida* (johdon kannalta kaksilahmotteisia: sm. *standardi*, rts. *standard*-). *-oida*-tyypin yleistymistä osoittaa se, että esim. *neutraloida, monopoloida, polaroida* puuttuvat Nykysuomen sanakirjasta, Nykysuomen sanakirjan *pastörisoida* puolestaan jätetään mainitsematta Nykysuomen sivistysanakirjassa (Airlan luettelossakin vain *pastöroida*).

-istaa-verbit ovat (tavallisesti *-inen* : *-is*-loppuisiin) adjektiivikantasanoinhinsa viitettävänä selkeitä, sanaliiton korvaavina tiiviitä ilmauksia, olipa ne johdettu erikoislainasta tai suomalaisesta sanasta: *aktuaalistaa* 'tehdä aktuaaliseksi' = *ajankoh-taistaa* 'tehdä ajankohtaiseksi'. Faktiivisen tyyppin ohessa esiintyy yhtä kätevä translaatiivinen: *normaalistaa, normaalistaa*. Translaatiivijohdoksia ei näköjään tosin ole aina katsottu tarpeelliseksi ottaa hakusanatton, esim. Nykysuomen sanakirjan *ratio-naalistua, neutraalistua, aktuaalistua, mekaan-istua, humaaniistaa, modernistaa, urbaanistaa* puuttuvat; tyyppi esiintyy kuitenkin merkityksenselityksissä *-aatio*-substantiivien suomalaisjohtoisempien vastineiden kanta: *urbaanistuminen* (= *urbanisaatio*).

Pitkä vokaali + kaksoiskonsonantti + *is* (esim. *-aattis-*) -loppuisesta kannasta johdettuja *-istaa*-verbejä ei pidetä suositeltavina, vaikka niitä esiintyykin merkityksenselityksissä; sanotaan siis mieluummin *automatisoida* kuin »automaattistaa»,

konkretisoida kuin »konkreettistaa». *-soida*-loppuista verbiä pidetään myös parempa-na kuin sen rinnalla esiintyvää *-koida*-loppuista synonyymia, joka silti hyväksytään, esiintyyhän sanueessa usein muutenkin *k:n* ja *s:n* vaihtelua; esimerkkejä peräkkäisistä hakusanoista: *implisoida, implikoida* (vrt. *implisiittinen, implikaatio*), *kritisoida, kritikoida* (*kritisismi, kritiikki*), *provosoida, provokoida* (*provokaatio*), *kommunikoida, kommunisoida* (huom. järjestys: *kommunisoida*-verbi saattaa tuoda mieleen eri merkityskenttään kuuluvan *kommunism*; *kommunikaatio*). *Politisoida* ja *politikoida* ovat eriytyneet merkitykseltään: 'tehdä poliittiseksi' — 'harjoittaa politiikkaa'. Myös samakantaiset *-soida-* ja *-oida-* sekä *-isoida-* ja *-istaa*-verbit ovat voineet kehittyä erimerkityksisiksi: *fluoresoida* 'hohtaa fluoriloistetta' — *fluoroida* 'fluorata', *harmonisoida* '(mus.) soinnuttaa; saattaa sopusointuun' — *harmonioida* 'olla sopusoinnussa' (vrt. rts. *harmonisera* — *harmoniera*); toisaalta *harmonioida* voisi hyvin olla *harmonia*-sanasta johdettu); *sentralisoida* 'keskittää' — *sentraalistaa* 'keskeittää' (Nykysuomen sanakirjassa nämä vielä ovat synonyymeja: 'keskittää'), *sosialisoida* — *sosiaalistaa* (jälkimmäinen, 'tehdä sosiaalseksi', puuttuu Nykysuomen sanakirjasta); vrt. myös *organisoida* — *orgaanistaa* 'elimistyä'.

Suomalaisjohtoisia substantiiveja ei ole hakusanoina, mutta kylläkin vierasasuisten lainasanojen selitteinä. *-eetti*-loppuisia ominaisuudennimiä lyhempiä ja sujuvampia ovat adjektiivikantaiset suomalaisjohtoiset substantiivit: *aggressiiviteetti* = *aggressiivisuus*, *aktiiviteetti* = *aktiivisuus*, *primitiiviteetti* = *primitiivisyys*, *absurdi-teetti* = *absurdius*, *anonymiteetti* = *anonymisuus*. *-ismejä*kin voidaan joskus suomen-taa mutta ei juuri lyhentää: *buddhismi* = *buddhalaisuus*, *freudismi* = *freudilaisuus*, *konservatismi* = *konservatiivisuus*, *liberalismi* = *liberaalisuus*. *-aatio*-loppuisilla teonnimillä on usein johdoltaan kotoisempi vastine: *auskultaatio* = *auskultointi*, *personifikaatio* = *person(ifi)ointi*, *urbanisaatio* = *urbaanistuminen, urbanisoituminen*.

Nykysuomen sivistysanakirjan hakusanasto on runsas, monipuolinen ja ajanmukainen. Vaikka mukaan ei ole otettu yhdyssanoja, joiden merkityksen voi ymmärtää osien perusteella (ei ole *massamediaa*, mutta on *massa* ja *media*), eikä erisnimiä (loppuun liitettyä ulkomaisten paikannimien luetteloa lukuun ottamatta), teoksen hakusanamäärä (30 000) ei alita muiden sivistysanakirjojemme sanojen määrää. Eri alojen asiantuntija-avustajia luetellaan kaikkiaan kaksikymmentä, eri aloja lyhenneluettelossa toista sataa, anatomiaa ylioppilaskieleen. Uudet sanat kertovat ajankohtaisista asioista (esimerkkejä hakusanoista, jotka puuttuvat varhemmista sivistysanakirjoistamme): *ergonomi*, *ergonomia*, *ufologi*, *humanoidi*, *psykofarmakologi*, *psykofarmakologia*; *eskaloida*, *eurovisioida*, *globaalistaa*, *globalisoida*, *föönata*.

Olisi tosiaan suuri vahinko, jos sanojen merkitykset olisi jätetty selittämättä: pelkät hakusanat olisivat monelle hepreaa — aina ei voisi tietää edes niiden sanaluokkaa (*intellektuelli*). Näin teos auttaa paitsi aktiivisia kielenkäyttäjiä myös niitä, jotka haluavat ymmärtää kuulemansa ja lukemansa — vierasperäiset sanathan vaikeuttavat eniten sanoman välittymistä suomalaisille vastaanottajille (Osmo A. Wiio, Ymmärretäänkö sanomasi?). Merkityksenselitykset eivät ole tietosanakirjamaisen laveita vaan olennaiset tuntomerkit sisältäviä, tavallisesti 1—2 rivin pituisia määritelmiä. Joskus lyhyys näyttää vieneen liiallisiinkin yleistyksiin (inflaatio = yleisen hintatason nopea nousu, kampus = korkeakoulualue), mutta muuten siitä samoin kuin etymologisten selitysten poisjätöstä on koitunut se käytännöllinen hyöty, että kirjasta on tullut sopivan kokoinen ja painoinen käsillä.

Merkityksenselityksen tarkoituksena on myös vastineiden suosittaminen, paitsi jo edellä puheena olleiden vieraskantaisten myös kotoisten. Jos lainasana on helppöäntöinen ja -käyttöinen (*teippi*, *liila*) tai muuten *pop* (*show*), se ei suomennosta kaipaa. Lainasan rinnalle — itsestään

tai kielenhuollon ansiosta — ilmaantuva kotoinen vastine on kuitenkin tavallisesti ilmaisevampi: *feed back* = *palautte*, *know how* = *taitotieto*, *supermarket* = *suurostola*, *akupunktio* = *pistelyhoito*, *eskalaattori* † → *lukuportaati*, *frustraatio* = *turhautuma*, *faktumi* (mon. *faktat*) = *tosio* (sana on näköjään unohtunut pois realiteetti-sanan selityksestä, jossa vain pitempi »tosiasia»), *media* = *viestintä*; *interdisiplinaarinen* = *tieteidenvälinen* (ei: »poikkitieteellinen»), *fundamentaallinen* = *peruluonteinen*, *perus-*; *differentioida* = *eriyttää*, *erilaistaa*, *integroida* = *yhdentää*, *grillata*, *halstrata* = *pariloida*, *kommunikoida*, *kommunisoida* = *viestiä*, *komplisoida* = *mutkistaa*, *rationaalistaa*, *rationalisoida* = *järkeistää*. Suomalainen sana voi olla vierasta vastinettaan tyylikkäämpi: Finnish design.

Nykysuomen sivistysanakirja on todella nimensä veroinen. Siitä oppii nyky-suomea. Kirjan toimitus ja varsinkin sen päätoimittaja maist. Arvo Keinonen ansaitsevat erityiskiitokset hyvin tehdystä työstä.

Ritva Stark